

John Endlich
Antiquairs

John Endlich
Antiquairs

Catalogus 2010

Voorwoord

Verheugd zijn wij, om in een tijd van schaarste aan topkwaliteit, een catalogus te kunnen presenteren, waarin een selectie is opgenomen van louter hoogtepunten in het Nederlands zilver uit de 17e en 18e eeuw.

De carrière van John Endlich in de wereld van het glanzende zilver overspant inmiddels veertig jaar. Jaren van gepassioneerde jacht op de mooiste en de meest bijzondere objecten, die hem in vele steden en landen bracht. Door de eeuwen heen is de belangstelling voor het Nederlands zilver immers niet aan grenzen gebonden geweest. De eerste vijftwintig jaar deed hij dat met zijn partner Els van Ravenstein, met wie hij de gelijknamige kunsthandel in zilver en juwelen dreef. Na haar overlijden in 1994 werd de firma voortgezet onder de naam John Endlich Antiquairs. De volgende generatie gaf blijk interesse en talent te bezitten om in de toekomst het bedrijf voort te zetten. Gezamenlijk werd een nieuwe ambitie gedefinieerd:

kwaliteit, vakkennis, kunsthistorisch onderzoek, presentatie en documentatie.

Verdere specialisatie volgde in Nederlands zilver, de collectie juwelen werd afgebouwd. Het publiceren van catalogi en deelname aan TEFAF illustreren het nieuwe beleid. Graag spreken wij hierbij onze dank uit aan drs. Marius van Dam voor zijn onderzoek en tekstbijdragen.

Wij wensen u veel plezier met het doornemen van deze catalogus en uw bezoek aan Tefaf 2010.

John & Dick Endlich

Beker

An engraved beaker

Groningen, 1629 - 1630

Meesterteken: een huismerk

Afmetingen : hoogte 21,4 cm

Gewicht : 447 gram

Een typisch Groningse beker met gegoten gewelfde standring met rolwerk en festoenen, de manchet erboven heeft rolwerk met rozetten en ruiten. Hierboven is een stekelrand gemonteerd.

Het grootste deel van de cuppa is gegraveerd: onder de verwijde liprand bevindt zich een band met gestileerd bladwerk, hieronder drie grote ovale medaillons, waaronder een schelp en vruchtentrossen zijn opgehangen. Tussen de medaillons linten met vruchtentrossen en rolwerk met koppen van een draakachtige.

In de medaillons voorstellingen uit het Nieuwe Testament:

- de Genezing van de melaatse, *Matth. 8*
- Jezus en de Kananese vrouw, *Matth. 15* (de bezeten dochter van de vrouw wordt genezen)
- de Genezing van de blindgeborene, *Johans. 9*

Tevens staan op de beker de namen: *Meerten Vos* en *Maria Hollinga*.

Het doopboek van 1692 van de Hervormde Kerk van Ulrum vermeldt: "Den 15 Maji van Meerten Voss en sijn huisvrouw Maria Hollinga (...) gedoopt een dochter genaemt Grietje".

Literatuur: **Citroen**, pag. 167

Juwelenkist

Jewellery casket

Amsterdam, 1648

Hendrik Barents

Afmetingen : 17,2 cm (d) x 22,7 cm (b) x 15,4 cm (h)

Gewicht : 1352 gram

Een rechthoekige gedeeltelijk verguld zilveren kist op vier gegoten pootjes in de vorm van grotesken. De zijden gedreven met putti omringd door bloemen, takjes, rocailles; de randen met profiellijsten. Centraal op het deksel een op de buik liggende putto, onder zijn lijf een draperie van stof. Op de hoeken van het deksel zijn aapjes gemonteerd.

De doos is vervaardigd door de Amsterdamse zilversmid Hendrik Barents (1610-1669) van wie Citroen vermeld dat hij befaamd was om zijn dozen. Over Barents zelf is nauwelijks iets bekend. Hij werd beïnvloed door de kunstenaars van zijn tijd. In de prentserie ‘*Verscheijde Constighe Vindingen*’ van Cornelis Danckerts uit circa 1651-53 komt een qua model soortgelijke rechthoekige doos, met enigszins toelopend deksel, van de hand van Johannes Lutma (1587-1669) voor.

De functie van de doos is onduidelijk. In het verleden is deze doos gepubliceerd als toiletdoos. Gezien het slotje is een functie als juwelendoos echter meer waarschijnlijk. Op zeventiende eeuwse portretten werden dames wel afgebeeld met een zilveren doos waaruit parels hangen. De doos kan ook bedoeld zijn om documenten in te bergen. De doos van Lutma in de eerder genoemde prentserie geeft poederdoos als functie.

Deze doos is een vroeg voorbeeld van de uitbundige bloemstijl die in het derde kwart van de zeventiende eeuw in het Nederlandse zilver opgeld deed. Deze naturalistische versieringswijze manifesteert zich in de Nederlanden vanaf 1610 in tafelkleden. De decoratie zou zich gedurende de zeventiende eeuw ontwikkelen tot een soort nationale stijl, die in vele takken van de kunstnijverheid tot uiting kwam. Naast deze doos is een Haagse mand uit 1643 met opengewerkte gegraveerde bloemenwand te noemen als voorloper van de bloemstijl. (**Pijzel** pag.136). In 1659 maakte Barents een schotel voor de kerk van Akersloot waarin hij de bloemstijl ook toepaste. (**Frederiks IV** nr. 95).

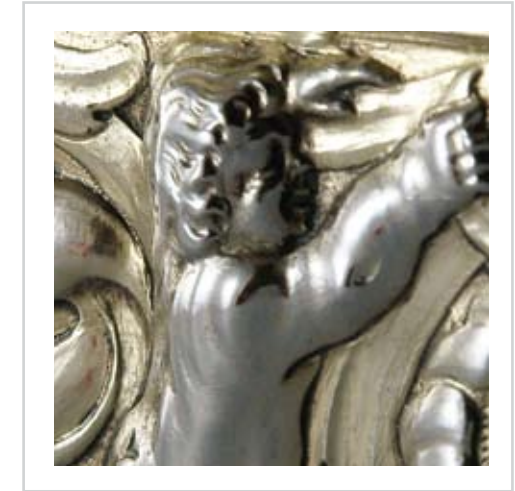
De gegoten voet- en hoekornamenten roepen herinnering op aan de monstertekeningen van Arent van Bolten (circa 1573-voor 1633). Deze tekeningen, waarvan diverse in prent gebracht zijn, moeten bij een zilversmid niet onbekend geweest zijn. Van Bolten, zelf ook zilversmid, heeft niet alleen monsters maar ook ontwerpen voor zilveren objecten vervaardigd. (zie **Dawn of the Golden Age** pag. 301, en 408-410).

De putto op het deksel van de doos trekt sterk de aandacht. Het gedreven slapende jongetje is direct ontleend aan een bronsje van de Vlaamse beeldhouwer François Du Quesnoy (1597-1643) dat zich in het Kunsthistorisches Museum in Wenen bevindt. Het thema van de slapende putto stamt reeds uit de oudheid en kwam in de Renaissance opnieuw in zwang in Italië. Du Quesnoy zorgde voor de absolute doorbraak van dit vertederende beeld. De Italiaanse kunstenaarsbiograaf Bellori roemt hem om deze beeldjes die ongeveer een halve hand groot zijn. De schilder Rubens bedankt de beeldhouwer in een bewaard gebleven brief voor afgietsels van engeltjes. Hij schrijft dat het hem spijt dat hij te oud is om nog naar Rome te reizen om de originele beelden te bewonderen. Du Quesnoy, die samen met Bernini aan het baldakijn in de Sint Pieter in Rome werkte, inspireerde latere generaties van kunstenaars enorm met zijn putti. Een daarvan was de Vlaamse beeldhouwer Artus Quellinus (1609-1668), die bij hem in Rome in de leer was geweest. Deze beeldhouwer vervaardigde zelf ook meerdere van deze aantrekkelijke kleine beeldjes in

kostbare materialen zoals ivoor. Vanaf 1646 werkte deze beeldhouwer in Amsterdam waar hij zich vanaf 1648 bezighield met het beeldprogramma van het Stadhuis op de Dam. Het is aannemelijk dat hij beeldjes van Du Quesnoy heeft meegenomen naar Amsterdam alwaar menig kunstenaar ze bewonderde en zich erdoor liet inspireren.

De populariteit van het onderwerp kan niet los gezien worden van de intellectuele belangstelling voor het bestuur, de architectuur en de beeldhouwkunst van het oude Rome in het republikeinse Amsterdam. De burgemeesters zagen zich als geestverwanten van de Romeinse consuls en identificeerden zich er zelfs mee. Het stadhuis op de Dam werd gebouwd door de architect Jacob van Campen in een classicistische stijl en het beeldprogramma werd uitgevoerd door de hier eerder genoemde Artus Quellinus. Men kan zich goed voorstellen dat een van Amsterdams 'vroede vaders' zich een zilveren doos bestelde met daarop een putto in Romeinse stijl.

Herkomst: W.J.R. Dreesmann 1960, Diens veiling, Frederik Muller Amsterdam, 23 maart 1960, lot. nr. 125, Collectie Janssen, Veiling collectie Janssen, Sotheby's Amsterdam, 3 november 2003, cat. nr. 14, Particuliere collectie

Literatuur:

Dreesmann 1960, deel III pag. 906

Frederiks IV nr. 148 afb. 160

Amsterdams zilver 1520-1820 cat.nr. 39 pag. 53

Vergelijkende literatuur voor Du Quesnoy:

Boudon-Machuel, pag.301,

Bulletin RMA, pag. 146-155.

Specerijendoos

Spice box

Amsterdam, 1691

Jacob van de Bergh II

Afmetingen : 15,4 cm (d) x 18,8 cm (b) x 11,4 cm (h)

Gewicht : 675 gram

Een gladde ovale zilveren specerijendoos op drie klauwpoten. Het scharnierend deksel heeft een gedreven schuine knerrenrand; de buitenrand van de onderzijde van de doos en de dekselrand zijn versierd met godrons. De boven- en onderzijde van de doos hebben horizontale opgelegde randen. Op het deksel een ovaal geappliqueerde guirlande van ronde halve bolletjes, hierin een scharnierende, gedeeltelijk balustervomige greep. De ronde slotknop met godrons.

Specerijendozen zijn zeer zeldzaam in Nederland. In het standaardwerk van **Frederiks** vinden we slechts drie vroeg zeventiende eeuwse voorbeelden: Vol. II, afb. 374, 477 en Vol. III, afb. 1.

De hier getoonde vindt slechts enige gelijkenis in een poivrier van Sébastien Leblond uit 1702-1703 in **Bimbenet**, Deel 2, pag. 260-261.

Muntkoker

Counter box

Den Haag, 1709 - 1720

Toegeschreven aan Pieter Emmery

Afmetingen : hoogte 74 mm, Ø 43 mm

Gewicht : 91 gram

Een gladde ronde zilveren koker met twee deksels met profiellijsten en afgezet met randen van kleine godrons. In het midden van deze Lodewijk XIV koker een band van grotere godrons. In de koker een scheidingswand. Een van de deksels is gegraveerd met het spiegelmonogram E B.

Literatuur:

Haagsche Voet, pag. 51

Vergelijkende literatuur:

Voor een zeer vroege in Dordrecht in 1602 vervaardigde muntkoker, zie Frederiks, Vol.II, afb. 419.

Koloniale Kraankan

Colonial coffee urn

Batavia, 1728 - 1729

Meesterteken: IBI

Afmetingen : hoogte 39 cm

Gewicht : 3241 gram

Inscriptie:

*Ter Gedachts=V=Wijlen Zijn Edelh=Henric Zwaardcroon, oud
gouv=generaal v=Nederl=India. geboor=Binnen Rotterd=den=26^e=Jan=
1667 overl= tot Bata=den=12= en begr=den=16^e=Augusti-1728**

Een ronde peervormige zilveren kraankan met drie kranen, de kan rust op drie gladde naar buiten gekrulde pootjes, waarop geappliqueerd bladwerk, hiertussen grote schelpen op velden met zaagwerk en verdikte randen. De buik van de kan heeft de drie kranen met draaibare opengewerkte tappen. Tussen de kranen weer drie gladde geappliqueerde schelpen. De vlakke rand hierboven draagt een gegraveerde tekst.

De gladde, zich iets vernauwende hals heeft zes verticale uitgezaagde dubbele lelies waarachter een plaat zilver is gezet om een verdieping in de ornamentiek aan te brengen, een bijzondere variant op de “cut-card” techniek. De ronde hals van de kan heeft aan twee zijden een iets verhoogde, afstaande mantel, waarop appliques van baldequins en tulpjes. Aan de hals zijn twee voluten bevestigd, waarin twee scharnierende grepen. Het ronde deksel heeft geprofileerde randen, waarin zes verzonken holtes met gladde lelies. Het deksel wordt bekroond door een knop met vier bladeren op een achtkantige bodem.

Deze voorname en majestueuze Lodewijk XIV driekranenkan is vervaardigd in Batavia. Dit blijkt alleen uit het merk. Dat is bijzonder. Koloniaal zilver heeft iets eigens dat het onderscheidt van Hollands zilver. Deze kan heeft geen koloniale kenmerken. De kan vertoont zeer grote gelijkenis met een driekranenkan in Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam. (zie afbeelding a). De kraankan in het museum is vervaardigd door Pieter de Keen in Amsterdam in 1718 en geldt als een van de allermooiste Lodewijk XIV kraankannen.

De koffiekkan van Pieter de Keen is typisch Amsterdams in voorkomen. De decoratie onder Franse invloed komt sterk tot uiting in de ornamenten op de buik van de kan. De ornamenten wekken herinneringen op aan de prenten van Jean Bérain, de grote decoratieve tekenaar aan het hof van Lodewijk XIV na 1690. In zijn werk is het hangend bladornament met gevlochten bandwerk veelvuldig te zien. Daniël Marot (1671-1752), groot bewonderaar en navolger van Bérain heeft de Franse versieringskunst naar Nederland gebracht en er een Hollands karakter aan gegeven. Evenals Bérain maakte Marot gravures voor schilders, architecten en zilversmeden. Hoewel een dergelijke kan in zijn ornamentprenten niet voorkomt, getuigen veel van de motieven en onderdelen van deze kan, zoals kraantjes en hengsels, dat De Keen gebruik heeft gemaakt van de inventies van Marot.

Uiterst zeldzaam is de eerder genoemde in de buik uitgezaagde versiering waarachter als een variant op “cut-card” een plaat zilver is gesoldeerd. Deze bijzondere, bewerkelijke methode is alleen door Pieter de Keen gebruikt. De gebruikelijke methode om een kan te decoreren met losse appliques, is op deze kan alleen in de schelpvormen te zien.

Dat een Amsterdamse en een koloniale kan dezelfde vorm hebben is niet ongewoon. De hoge heren, die zilver bestelden bij de plaatselijke ambachtslieden in Batavia hadden herinneringen aan stukken uit het vaderland, evenals de veelal in Nederland opgeleide zilversmeden die deze stukken in Hollandse trant vervaardigden. Tekeningen van voorwerpen werden vanuit Amsterdam naar Indië verstuurd om als voorbeeld te dienen voor een ambachtsman. Maar over het algemeen kan gesteld worden dat de koloniale mode ongeveer twintig jaar achterliep bij de Hollandse en dat veel stukken toch een duidelijk koloniaal karakter hebben.

Dat bij deze koffiekkan dat koloniale karakter ontbreekt is op zichzelf bijzonder te noemen. Dat de onbekende zilversmid IBI een uiterst bewerkelijke methode van decoreren letterlijk kopieert van een slechts 10 jaar oudere Amsterdamse kraankan is zeer opmerkelijk. Het is daarom waarschijnlijk dat meester IBI in Batavia de kan van Pieter de Keen gekend heeft. Was meester IBI leerling van deze Amsterdamse zilversmid, of bevond de kan van Pieter de Keen zich omstreeks 1728 in het bezit van een rijke bewindsman in Batavia? Het is onbekend.

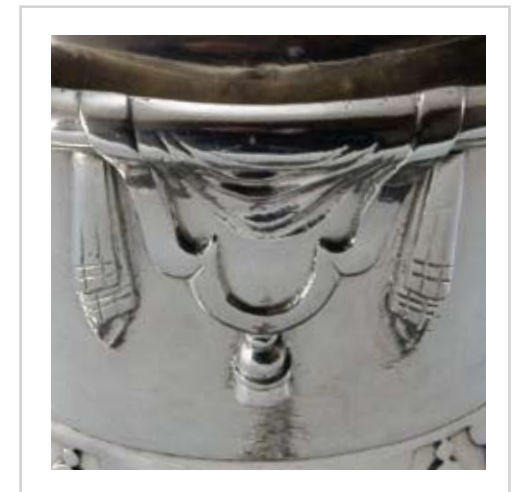

Afb. a) Amsterdam 1718, Pieter de Keen, inv.nr. MBZ 186, Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

Meester IBI heeft op één essentieel punt het uiterlijk van de kan gewijzigd. De buik van de kraankan gaat in dit geval niet in een vloeiende beweging over in de hals. Tussen buik en hals heeft de zilversmid een plat vlak aangebracht. Met reden, want hierop staat de inscriptie waaraan deze kan een deel van haar geschiedenis ontleend. In Batavia was het gebruikelijk om gedachtenisborden, zogeheten schenkpieringen, te vervaardigen ter nagedachtenis aan een overleden compagniedienaar. Veelal had de overledene bij testament bepaald hoeveel exemplaren uitgevoerd moesten worden en voor wie deze bestemd waren. Gezien de zeer gebruikelijk geformuleerde herinneringsspreuk op de buik van deze koffiekraan, kan gesteld worden dat het hier gaat om een ongewoon luxe 'schenkpiering'. Deze is volgens inscriptie vervaardigd ter herinnering aan Hendrik Swaerdecroon en moet omstreeks 1728-29 zijn gemaakt in Batavia, omdat de bewindsman daar toen overleed. De vorm van deze schenkpiering is uitzonderlijk, in alle bekende gevallen gaat het om zilveren bladen met inscriptie. Toch is dit niet vreemd wanneer men bedenkt dat Swaerdecroon zo belangrijk is geweest voor de koffiecultuur op Java.

Koffie was in het begin van de achttiende eeuw een algemene drank geworden in Europa. In 1663 is de bereiding van het mokkavocht nog een diep geheim. In 1675 werd koffie door Karel II van Engeland zelfs nog verboden omdat het schadelijk voor de gezondheid zou zijn. Amsterdam als belangrijk handelscentrum nam het initiatief om koffieplantjes naar Java te brengen, die voorheen alleen in Arabië in Mokka groeiden. Het succes van de koffieplantages op Java, krachtig gestimuleerd door Swaerdecroon, resulteerde erin dat na 1730 geen koffie uit Mokka meer werd ingevoerd.

Hendrik Swaerdecroon (Rotterdam 26 januari 1667- Batavia 12 augustus 1728) werd in 1684 aangenomen als adelborst in dienst van de VOC. In december van dat jaar vertrok hij met de Purmer vanuit Amsterdam naar Indië. Als secretaris van commissaris-generaal van Reede tot Drakestein klom hij snel op in de rangen. Zijn chef bevorderde hem voortdurend en in 1689 werd hij vanwege zijn 'trouw en naarstigheit' al tot koopman bevorderd. In 1694 werd hij in Batavia bevorderd tot

opperkoopman en benoemd tot commandeur te Jaffanapatnam (Sri Lanka). In 1696 werd hij commandeur ter kust van Malabar en waarnemend gouverneur van Sri Lanka. Drie jaar later was hij directeur van Suratte om vervolgens in 1703 naar Batavia te worden teruggeroepen om op te treden als secretaris van de Hoge Regering. In 1704 werd hij opgenomen in de Raad van Indië als Raad-extra-Ordinaris. Het duurde tot 1715 voor hij Raad Ordinaris werd. In 1718 volgde Swaerdecroons benoeming tot Gouverneur-Generaal. Na Ruim zes jaar nam hij ontslag en trok zich terug op zijn landgoed Kadoewang. In 1728 overleed hij, zijn graf bevindt zich op het kerkhof van de Portugese Buitenkerk te Djakarta.

Swaerdecroon stelde veel belang in de aanplant van koffie op Java. Tijdens zijn generalaat heeft hij de aanplant daarvan krachtig doorgezet. Dit terwijl de bewindhebbers in Nederland daar in eerste instantie weinig vertrouwen in hadden. Nog onder invloed van Swaerdecroons voorganger Van Swoll, die sterk tegen de aanplant van koffie was, wilden zij liever op Ceylon en Ambon nadere proeven nemen. Ook de invoering van de zijdeteelt en de bereiding van plantaardige verfstoffen op Java is aan Swaerdecroon te danken. Toen de aanplant succesvol bleek wees hij de bewindhebbers erop dat het beter zou zijn een minimumprijs te garanderen in plaats van de herhaalde prijswisselingen.

De bewindhebbers der VOC waren hem in 1728 zo dankbaar dat zij hem uit waardering voor zijn grote verdienste ter bevordering van de koffie- en zijdecultuur een zeer belangrijke gouden beker toebedachten. Toen het besluit om deze beker van 3000 gulden te schenken, werd genomen, was Swaerdecroon al overleden. De beker bleef daarom bij de kamer van Zeeland en kwam via de VOC-kamer van Amsterdam in het Rijksmuseum terecht.

Vergelijkende literatuur:

Voor de kan van Pieter de Keen zie: **Ter Molen**, cat.nr. 55. met eerdere literatuurvermeldingen.

Voor de gouden beker die Swaerdecroon toebedacht kreeg zie: **De Lorm**, cat.nr. 252.

Inktstel

Inkwell stand

Amsterdam, 1748

Reynier Brandt

Afmetingen : 14,2 cm (d) x 22,4 cm (b)

Gewicht : 1127 gram

Het inktstel staat op vier balustervormige pootjes, de voorzijde is accoladevormig. Centraal is een brede holte; waarachter een verhoogde houder, met hierin een uitneembare ruimte voor lakstaafjes en pennen; het scharnierend deksel heeft een balustervormig knopje. Aan de ene zijde van de houder een vierkant inktpotje met scharnierend deksel, waarop een balustervormig knopje, aan de andere zijde het zandstrooibusje.

Reynier Brandt maakte dit inktstel naar een Haags voorbeeld uit ± 1720 van Jacques Tuillier, zie **Haags zilver 1967**, cat. nr. 136. De uit Wesel afkomstige Brandt vestigde zich in 1734 in Amsterdam als zilversmid, alwaar hij na een glanzende carrière, waarin hij vele opdrachten verwierf, stierf in 1788. Hoewel hij vooral bekend staat als de grote meester van manden in diverse modellen, zijn ook enige andere belangrijke werken van zijn hand bekend, zoals een fraaie gezaagde theekist.

Set van 3 toiletdozen

Set of 3 toilet boxes

Leiden, 1759

Hendrik Fortman

Afmetingen : 99 mm (d) x 133 mm (b) x 63 mm (h) - het paar

: 48 mm (d) x 63 mm (b) x 37 mm (h)

Gewicht : 968 gram

Een set van drie Lodewijk XIV toiletdozen: een groter paar en een kleiner model. De iets verhoogde deksels zijn gegraveerd met het wapen van Gerradt Norbert Baron van Scherpenzeel

Een toiletservies - het meest prestigieuze ensemble in zilver dat een aristocratische vrouw bezat - kon zeer uitvoerig zijn. Amalia van Solms (1602-1675), echtgenote van Frederik Hendrik, bezat een waarlijk vorstelijke set met onder andere een lampetstel, acht diverse dozen, kam- en kledingborstels, een blaker, kamerpotten, en een beddenpan. Daar had nog een spiegel, kandelaars en een bouillonterrine bij kunnen horen. De weliswaar weinig in Nederland overgebleven serviezen of onderdelen daarvan waren meestal minder uitgebreid. Tot op heden waren serviezen bekend uit Amsterdam, Delft, Leeuwarden en Arnhem. Deze 3 zware dozen bewijzen dat ook in Leiden dergelijke luxe gebruiksvoorwerpen werden besteld. Dit soort toiletdoosjes werd gebruikt voor allerlei gezichts- en haarpoeders en voor allerlei pommades en rouge en patches (moesjes, kleine uit zwart textiel geknipte ronde vlekjes, die men op gezicht en décolleté plakte). Uit: **Pijzel**, pag. 155.

Voor verschillende voorbeelden van toiletstellen en toilet dozen, zie **Pijzel** pag. 150 t/m 195.

Tabakspot

Tobacco jar

Rotterdam, 1755

Meesterteken: een rad

Afmetingen : 12,8 cm (d) x 14,7 cm (h) x 13,8 cm (b)

Gewicht : 639 gram

De tabakspot is gedecoreerd met appliques op de zijden. Het deksel heeft een greep in de vorm van een vrouw die twee kanten opkijkt. Dit is een uitzonderlijk voorbeeld van een Januskop in vrouwelijke vorm. De appliques verbeelden te linker en rechter zijde van de vrouw drie goden: Minerva, Apollo en Mercurius; aan de voorzijde spelen putti. Minerva, de godin van de wijsheid en hoedster van de muzen, is herkenbaar aan helm en speer. Centraal staat Apollo, god van muziek en harmonie, hij is getooid met een lauwerkrans en bespeelt een lier. Mercurius, god van de handel, is herkenbaar aan zijn gevleugelde hoed.

Verbeeld wordt het verhaal uit Ovidius' *Metamorphosen*, Apollo krijgt zijn lier en Mercurius de staf. Apollo is hier een herder en moet waken over het vee. De muziek leidt hem af, Mercurius ziet kans het vee te stelen. Op bevel van Jupiter brengt hij de kudde terug, de twee verzoenen zich. Als teken van vriendschap schenken zij elkaars attributen. Zo krijgt Apollo de lier die Mercurius uitvond en ontvangt Mercurius de herdersstaf. De uitbeelding van dit verzoeningsmoment is bijzonder. Meestal wordt het stelen van het vee verbeeld. Onduidelijk is hier de plaats van Minerva. De combinatie van de drie goden maakt de versiering zeer bijzonder.

Literatuur:

Voor het meesterteken rad zie **Schadee**, pag. 228.

Set van vier kandelaars

Set of four candlesticks

Leiden, 1759 - 1760

Hendrik Fortman

Afmetingen : hoogte 20,4 cm

Gewicht : 1282 gram

De kandelaars hebben een getorste voet, waaraan drie pootjes, die bestaan uit gegoten appliques van diverse rocailles om een glad medaillon. De gladde balustervormige stam is opgebouwd uit aan elkaar tegengestelde voluten en rocailles. De kaarshouder bestaat uit C-voluten en rocailles. De kandelaars hebben losse bobèches.

De leden van familie Fortman, zilversmeden te Leiden, stamvader Jacob (1707-1747), en zijn zonen Dirk (1736-1792), Hendrik (1740-1807) en Abraham (1753-1808) ontwikkelden een eigen vormtaal met een onderscheidende ornamentiek, waardoor hun werk in Rococostijl altijd herkenbaar is. In 1972 werden de familieleden door hun stad geëerd met een eigen tentoonstelling in Stedelijk Museum de Lakenhal, de **Familie Fortman**. Ook in de expositie **Leids Zilver** komt een deel van hun oeuvre aan bod.

Chocoladekan

Chocolate pot

Den Haag, 1769

Gregorius van der Toorn

Afmetingen : hoogte 30,2 cm

Gewicht : 968 gram

Een ronde gladde, verticaal in zessen gedeelde chocoladekan op ronde eveneens gedeelde voet met gladde opstaande rand. De omhooglopende voet eindigt in zes bladvormen waarop het corpus van de kan rust. De tuit is versierd met geappliqueerde bladeren. Het losse ronde, eveneens gedeelde deksel is geappliqueerd met chrysantenbladeren. De schroefbare dop wordt bekroond door een takje met bladeren en een bloem.

In het begin van de 17e eeuw raakte het drinken van chocolademelk vanuit Midden-Amerika bekend in Europa. Via Frankrijk werd het ook in Nederland een statussymbool en zag men bij koffiehuzen uithangborden met de uitnodiging *socculate* te drinken. Met plantages in Suriname en Curaçao speelden Hollandse kooplieden een belangrijke rol in de wereldhandel.

Vanaf 1700 worden zilveren chocoladekannen genoemd in Haagse inventarissen. Deze kannen onderscheiden zich door een afneembaar deksel, met een afschroefbare top om de vettige cacaodrank, ook wel op smaak gebracht met anijs, kaneel, nootmuskaat en suiker, te kunnen roeren of kloppen.

Mandje

Sweetmeat basket

Amsterdam, 1770

Meesterteken: G in ster

Afmetingen : 10,5 cm (d) x 19,2 cm (b) x 7,5 cm (h)

Gewicht : 152 gram

Een kleine mand met gewelfde wanden die bestaan uit gezaagde en gegraveerde takken, blaadjes en voluten. De onder- en bovenranden worden gevormd door C- en S-voluten, die worden onderbroken door verschillende bloemrozetten. Ook de grepen hebben twee rozetten tussen S-voluten. Het mandje heeft een binnenwerk als verdeling van vier vakjes voor bruidssuikers. Centraal staat een oprijzende bloem.

Theekist

Tea casket

Rotterdam, 1771

Rudolph Sondag

Afmetingen : 13,8 cm (d) x 23,1 cm (b) x 12,5 cm (h)

Gewicht : 2489 gram

Een gladde rechthoekige zilveren theekist met gewelfde gladde wanden, de voorzijde licht gebold met een ovale guirlande, bekroond door een strik om de slotplaat. De kist staat op vier gladde pootjes met bladmotief. Het deksel heeft een scharnierende greep met opgelegd bladwerk en centraal een bloem.

De inhoud van de kist bestaat uit twee gladde, rechthoekige zilveren thee-busjes, de deksels zijn bekroond met bloemen. De bussen zijn afgezet met kabelranden. In het centrum van de kist rust een ovaal, met rozetten en ovaal gezaagd mandje voor kandij met deksel, waarop een bloem.

Thee was aan het begin van de achttiende eeuw nog een duur drankje. Een pond thee kostte 4 à 5 gulden, terwijl het dagloon van een volwas-sen man slechts een gulden was. Thee was voorbehouden aan de elite. Om geur en smaak van de kostbare theeblaadjes te behouden werd thee bewaard in bussen. Degene die zich dat kon permitteren bewaarde zijn thee in zilveren bussen. Vanaf het midden van de achttiende eeuw werden deze bussen in afsluitbare kisten bewaard, meestal werden deze houten kisten belijmd met luxe houtsoorten, schildpad of ivoor. Uitzonderlijk zijn geheel zilveren kisten, die bij gevolg extreem zeldzaam en kostbaar waren. Deze kist is daarvan een voorbeeld.

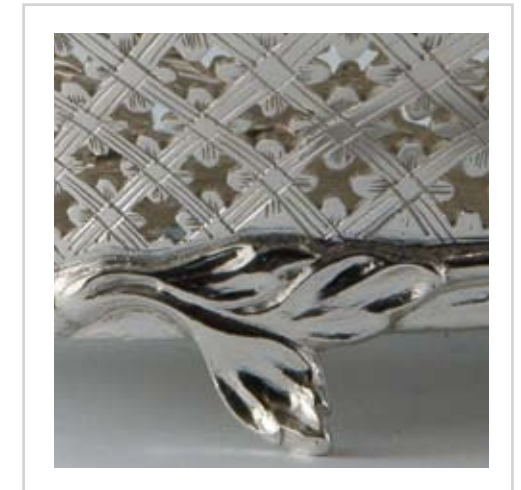
Daarbij is deze kist de enig bekende met twee bussen en een kandijmandje. Veel kisten bevatten drie bussen, waarbij er meestal van werd uitgegaan dat de middelste bus een mengbus zou zijn voor de melange. Dit kandijmandje werpt een ander licht op de functie van de middelste bus. Waarschijnlijk was de middelste bus een suikerbus.

Uit de boedelinventaris uit 1749 van Allard de la Cour, wonende op het Rapenburg te Leiden blijkt hetzelfde. Hij bezat 'een chagrijn kisje, daarin 2 silveren theebossen en 1 suykerbosch'. De hier afgebeelde, zeer zware theekist is vervaardigd in Rotterdam. Rudolph Sondag, de productieve zilversmid ervan, was werkzaam van 1746 tot 1812. Deze theekist is een van zijn meest bijzondere voorwerpen.

Vergelijkende literatuur:

Voor Rudolph Sondag, zie ook **Schadee**, pag. 235 en cat. nrs. 152-178.

Voorbeelden van houten theekisten vindt men in **Pijzel**, afb. 220, 221, cat. 192, 193.

Mand

Basket

Amsterdam, 1774

Engelbart Joosten

Afmetingen : 23,7 cm (d) x 38,7 cm (b) x 15,9 cm (h)

Gewicht : 1557 gram

Een ovale mand met gewelfde gegraveerde wanden, die zijn opengewerkt waarbij door elkaar gevlochten stengels worden gesuggereerd. De bovenrand wordt gevormd door een doorlopende tak, waaraan vele blaadjes. De rand wordt onderbroken door de twee schuin opstaande grepen van takken en bladeren. Ook de onderrand is een doorlopende tak waaraan vele blaadjes, waaruit twee blaadjes en twee takjes komen, die de vier pootjes vormen. Opvallend aan deze mand is dezelfde hoge opbouw van de wanden als die van de grote Rococo terrines van deze meester.

Engelbart Joosten (1717-1789) was de eerste echte Haagse servieswerker van zijn tijd. Den Haag was tenslotte vooral de stad waar de Nederlandse aristocratie zijn zilver bestelde. Joosten was degene die de belangrijkste opdrachten kreeg. Zijn oeuvre omvat dan ook de meest schitterende terrines, sauskommen, bouilloires en manden. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in bijvoorbeeld **Pijzel** en in de catalogus van de tentoonstelling **Rococo**.

Kandelaars

Candlesticks

Delft, 1778

Dirk van de Goorberg

Afmetingen : hoogte 22,8 cm

Gewicht : 1220 gram

Een paar Lodewijk XV zilveren kandelaars op klokvormige voet met baluster-vormige stam en een klokvormige kaarshouder. Alle onderdelen zijn belegd met getorste ribbels en kwabben, die op de kaarshouder elkaar overlappen en op de voet eindigen in drie dubbele voluten. De kandelaars hebben zilveren bobèches, ieder bestaande uit zes gedraaide bladeren.

Duidelijk is dat van de Goorberg dit model kandelaar heeft gebaseerd op dat van zijn Haagse vakgenoot Jan Willem Burger uit 1761 (zie **Pijzel**, cat. nr. 227).

Visschep, *Fish slice*

Utrecht, 1767, Adam Visch

Afmetingen : lengte 38,4 cm

Gewicht : 200 gram

Een zilveren visschep, de ovale bak gezaagd en gegraveerd met twee vissen, rocailles, bladvormen en een schelp. De gladde lange steel met dubbel lof.

Visschep, *Fish slice*

Amsterdam, 1753, Anthony de Rooy

Afmetingen : lengte 38,0 cm

Gewicht : 236 gram

Een Lodewijk XIV zilveren visschep, de ovale bak gezaagd en gegraveerd met drie diverse vissen, voluten, bloemen en takjes. De gladde steel met een ovale en een rechthoekige nodus, het uiteinde met een applique van een schelp, een tulpje en voluten. De achterzijde van de steel heeft bij de bak een dubbel lof.

Literatuur

AHM

H. Vreeken, D.J. Biemond, R.E. Roskam, *Goud en Zilver met Amsterdamse keuren, de verzameling van het Amsterdams Historisch Museum*, Amsterdam 2003.

Amsterdams Zilver 1520-1820

K.A. Citroen, F. van Erpers Royaards, J. Verbeek, *Meesterwerken in Zilver, Amsterdams Zilver 1520 – 1820*, tent.cat. Amsterdam, Museum Willet-Holthuysen, Lochem 1984.

Bimbenet

M. Bimbenet- Privat, *Les Orfèvres et l'Orfèvrerie de Paris au XVIIe siècle*, 2 delen, Parijs 2002.

Boudon-Machuel

M. Boudon-Machuel, *François du Quesnoy 1597-1643*, Parijs 2005.

Bulletin RMA

B. v.d. Mark, 'Een slapend kindje van Quellinus', *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg 51 nr. 2 (2003), pag. 146-155.

Citroen

K.A. Citroen, *Dutch Goldsmiths' and silversmiths' marks and names prior to 1812*, Leiden 1993.

De Lorm

J. R. de Lorm, D.J. Biemond, *Amsterdams Goud en Zilver*, Amsterdam 1999.

Dawn of the Golden Age

W. Kloek e.a., *Dawn of the Golden Age; Northern Netherlandish Art, 1580-1620*, tent.cat. Amsterdam, Rijksmuseum, 1993.

Dreesmann

H. Burgmans e.a., *Verzameling Amsterdam W.J.R. Dreesmann*, 3 delen, Amsterdam 1942, 1949, 1951.

Duyvené

Th.M. Duyvené de Wit-Klinkhamer, M.H. Gans, *Geschiedenis van het Nederlands Zilver*, Amsterdam 1958.

Familie Fortman

De Familie Fortman, Zilvermeden te Leiden in de 18e eeuw, tent.cat. Leiden, Museum de Lakenhal, 1972.

Frederiks I-IV

Mr. J.W. Frederiks, *Dutch Silver from the Renaissance until the end of the 18th century*, 4 delen, Den Haag 1952 -1961.

Haagsche Voet

E. Voet Jr., *Merken van Haagsche Goud- en Zilversmeden*, Den Haag 1941.

Haags zilver 1967

Haags zilver uit vijf eeuwen, tent.cat. Den Haag, Gemeentemuseum, 1967.

Leids Zilver

Dr. C. W. Fock, e.a., *Leids Zilver*, tent.cat., Leiden, Stedelijk Museum de Lakenhal, 1977.

Pijzel

Dr. Jet Pijzel-Domisse e.a., *Haags Goud en zilver, Edelsmeedkunst uit de Hofstad*, tent.cat. Den Haag Gemeentemuseum, 2005.

Rococo

Dr. R. Baarsen e.a., *Rococo in Nederland*, tent.cat. Amsterdam, Rijksmuseum, 2001.

Schadee

N.I. Schadee, *Zilverschatten drie eeuwen Rotterdams zilver*, tent.cat. Rotterdam, Historisch Museum, 1991.

Ter Molen

Dr. J.R. ter Molen, *Zilver, catalogus van de voorwerpen van delmetaal in de collectie van het Museum Boymans-van Beuningen*, Rotterdam 1994.

Colofon

Dit boek is samengesteld in opdracht van John Endlich Antiquairs.

Productie : Dick Endlich
Tekst : John Endlich,
Tekstbijdragen : drs. Marius van Dam
Foto's : Dick Endlich
Drukwerk : Plein 7 - Alphen a/d Rijn
Ontwerp : New Fountain - Haarlem
Datum : Haarlem, februari 2010

© John Endlich Antiquairs

John Endlich Antiquairs

Bezoekadres volgens afspraak.

Spekstraat 10
2011 HM Haarlem

Telefoon : +31 (0)23 - 532 0274
Mobiel : +31 (0)6 - 4827 8963 Dick Endlich
Mobiel : +31 (0)6 - 5122 5353 John Endlich
info@johnendlich.nl
www.johnendlich.nl

John Endlich
Antiquairs

www.johnendlich.nl